

ДЕФОРМАЦІЯ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ СЕЛЯН РОМЕНЩИНИ в 30-ті роки ХХ століття

У статті досліджується деформація весільної обрядовості українських селян Роменщини в 30-ті роки ХХ століття.

Ключові слова: народна культура, традиційна обрядовість, весільна обрядовість, ритуал.

Трагічні події початку 30-х років ХХ століття (колективізація та "розкуркулення", голодомор) негативно позначилися не лише на матеріальному становищі українського селянства, а й на традиційній українській культурі, зокрема й на сімейній обрядовості. Остання включає низку свят, ритуалів та обрядів, які супроводжують людину від народження до смерті. Ці звичаї і обряди передаються від діда-прадіда встановлюючи зв'язок між поколіннями. Однією з складових ланок сімейної обрядовості є весільна обрядовість.

Наші пращури надавали весільному обряду глибокого символічного значення. Тому вивчення весільної обрядовості селян як складової частини сімейної обрядовості традиційної етнокультури, зокрема і в такі складні періоди історії, якими були 30-ті роки ХХ ст., дасть змогу краще зрозуміти духовний світогляд наших пращурів.

Дане дослідження має регіональний характер і охоплює Роменський район Сумської області. На початку 30-х років ХХ ст. ця територія входила до складу Харківської області. 15 жовтня 1932 р. Роменський район було включено до Чернігівської області. А Указом президії Верховної Ради СРСР "Про утворення Сумської області в складі УРСР" від 10 січня 1939 р. Роменщина увійшла до складу Сумської області¹.

Однією з найважливіших подій в житті людини є одруження. Це одне з явищ традиційної культури, яке увібрало в себе народні звичаї, етикет, мораль, соціальні правові уявлення².

Для українців традиційного суспільства були характерні ранні шлюби. Дівчат віддавали заміж в 15 – 17 років, а хлопців женили у 18 – 20 річному віці³. Це було характерним і для 30-х років ХХ ст., про що свідчать респонденти: "Моїй сестрі було 18 год, а вона ще не заміжня, хоч і сватали її вже. Так батько і каже: "Пора тобі заміж уже в дівках засиділася, перебірала, а тепер хто трапиться за того і підеш"⁴.

Знайомство молоді проходило під час різноманітних розваг. У традиційному суспільстві побували такі форми розваг як "вулиці", "вечорниці", "досвітки", "вечірки", "музики", "кутки", "колодки", "вигін"⁵. З пояснень респондентів можна стверджувати, що для Роменщини характерним є походження цих назв від місць зібрання молоді на селі ("лавочки", "вулиці", "колодки", "кутки", "вигін", "ставидло"), а також від часу їх проведення ("досвітки", "вечорниці")⁷.

В досліджуваній період з метою ідеологічного впливу на молодь все частіше запроваджувалися вечори відпочинку в клубах. В сільських будинках культури з ціллю атеїстичної пропаганди відбувалися вечори-читання, а після них танці і розваги⁸. Розваги в сільбудах набували все більшого поширення серед молоді, хоча старше покоління не схвалювало таких уподобань. "Мати не пускала мене гулять в клуб, бо считала його будинком гріховності. В нашому селі розібрали церкву і з неї зробили клуб, які можуть бути танці в клубі? Це ж святотацтво"⁹. Незважаючи на значне поширення відпочинку молоді в клубах, слід зазначити, що вечорниці протягом 30-х років ХХ ст. все ж таки мали місце серед форм дозвілля молоді. Збереження народних форм розваг свідчить про їх давнє походження і про стійкість традиційної культури¹⁰.

Молодь, яка знайомилася під час таких гулянь, з настанням шлюбного віку одружувалася.

Весілля здебільшого святкували восени, коли закінчувалися польові роботи. Влітку весілля не справляли, бо в суспільстві побувала думка, що та родина яка святкує весілля в гарячу пору жнив може залишитися без хліба, якщо не встигне швидко зібрати урожай за сприятливої погоди. Зважаючи на те, що весілля в традиційному суспільстві святкували тиждень і запрошували всіх родичів і сусідів, подібне дійсно могло трапитися. Звідси й прислів'я: "Хто в петрівку п'є горілку, той зимою без чобіт"¹¹. Респонденти свідчать, що "порою весіль була осінь. Свайби гуляли після Покрови, а тепер стали гулять коли кому захочеться, можуть і в піст. А раніше борони Боже в піст гулять"¹². Хоч осінь і пора весіль, але з приходом посту, а це кінець листопада – грудень, весілля не справляли¹³.

У традиційному українському суспільстві весільний обряд мав чітку структуру. Він складався з декількох етапів – передвесільного (запити, сватання, оглядини, заручини), весільного і післявесільного¹⁴.

Традиційний весільний обряд на Роменщині зберігався в усій його цілісності до початку 30-х років ХХ ст. Збідніння села в процесі колективізації призвело до скорочення і навіть до зникнення деяких весільних ритуалів.

Насамперед це стосується передвесільного періоду. Запити, сватання, заручини, оглядини втратили своє первинне призначення і продовжували існувати більшою мірою як певна формальна традиція. Протягом 30-х років ХХ ст. деякі з компонентів цього циклу взагалі зникли. Це стосується оглядин і допитів. На Роменщині якщо і зберігався обряд сватання, то він був об'єднаний із заручинами¹⁵. Угода, що супроводжувала цей обряд, мала символічний характер, значно послабилася її правова функція¹⁶. Разом з тим, такий елемент цього обряду, як гарбуз, ще повною мірою побутовав серед роменців у 30-ті і наступні роки ХХ ст. Про це свідчать опитані респонденти: "Коли якийсь хлопець прийшов до мене свататися, я йому винесла гарбуза. Я його зовсім не знала, він з другого села і не понравився він мені"¹⁷. Траплялися випадки коли після відмови хлопцеві при сватанні дівчина згодом змінювала свою думку і приймала пропозицію кавалера. "Мій дід з сусіднього села. Прийшов з війни і собрався женитися. Насобірав по селу гарбузів, а тоді його родич, який робив у нас на зерноскладі, посовітував мене засватати. Ну прийшов він до мене свататися, а я йому дала гарбуза. Не понравився він мені. А тоді мати мені і каже, – він же партійний і образований, і на війні був, і орденів скільки в нього, соглашайся. Мене трохи поуговарювали я і согласилася. Пішли на зерносклад і сказали його родичу щоб переказали, що можна приходиться свататися. За другим разом вже согласилася"¹⁸.

Традиційно весілля в українському селі тривало майже тиждень. Воно розпочиналося з п'ятниці випіканням короваю і запрошенням гостей¹⁹. Та вже на початку 30-х років ХХ ст. і в подальші роки тривалість весілля на Роменщині скоротилася від трьох днів до одного²⁰. Це зумовлено зниженням добробуту селян в процесі здійснення Роменською владою колективізації і голодомором 1932 – 1933 рр. У другій половині 30-х років ХХ ст. відбулося покращення економічної ситуації в селах Роменщини, проте воно суттєво не вплинуло на тривалість весіль. Адже населення хоч і отримувало оплату за працю в колгоспах, її ледве вистачало на покриття накладених державою податків²¹. Відповідно через скорочення тривалості весілля на Роменщині весь шлюбний обряд зазнав деформацій. Слід зазначити, що і в інших регіонах України весільна послідовність, яка до колективізації відзначалася ретельно розробленими ритуалами і звичаями, була також значно трансформована²².

Як свідчать респонденти, ще до 1932 року весільні обряди на Роменщині побутовали повною мірою. Але, коли вже повністю були вилучені всі продукти харчування і розпочався голод, весілля не святкували²³. "Даже в войну, як кому треба було женилися, а в голодовку не знаю такого щоб свайбували. Даже ті шо багатші були, при владі в активах і ті не женилися. Чим же ти одбувать будеш гостей?"²⁴ Опитані автором респонденти не надали свідчень про проведення весіль на Роменщині під час голодомору 1932 – 1933 рр, хоча по Україні такі випадки траплялися. На ці весілля збиралася зовсім не значна кількість людей, переважно це були родичі, які жили поруч. Укладання таких шлюбів відбувалося без будь-яких обрядів²⁵.

В процесі проведення колективізації багато церков Роменського краю було знищено, а священнослужителі вигнані з села, або переслідувалися радянською владою. В Україні таїнство вінчання вже на початку 1930-х років було заборонене²⁶. Про це також свідчать респонденти

Роменщини: "Моя мати в 16 год заміж виходила в 1931 році, так уже не вінчалася"²⁷. Ці події знайшли своє відображення і в народному фольклорі.

"Перестали всі молитись,
Без попів стали дружитись
Без попів весілля стали гулять
Попів стали зневажать"²⁸.

Слід відзначити болючість заборони вінчання для віруючих роменців, оскільки цей обряд мав велике духовне значення для християн, які вважали, що при вінчанні шлюб укладався на небесах і така сім'я жила в парі все життя²⁹. "Моя баба вінчалася, моя мати вінчалася і я хотіла вінчатися в нашій церкві, яка ж вона гарна. Та вже з приходом колективізації церкву розібрали, а піп тихенко принишк і не виступав. Так ми вже побоялися вінчатися, на себе гнів називать активістів. Пішли в сільську раду записалися і все на цьому"³⁰. Хоча траплялося, що дуже набожні люди намагалися повінчатися. Саме таїнство вінчання відбувалося зазвичай не в церкві, а в хаті священика при обмеженому колі присутніх. "Розказували, що наша якась родичка, кріпко віруюча, коли виходила заміж надумала в тихаря вінчатися. Вінчалися вони в поповій хаті. З гостей там були тільки сестра і брат. І все зробили тихо, щоб ні одна жива душа не знала. А на другий день уже з усіма родичами і сусідами пішли записуватися в сільраду"³¹. Слід зазначити, що такі випадки були поодинокі. На відміну від обряду хрещення, люди не намагалися провести церемонію вінчання, щоб не накликати на себе гнів місцевих активістів³². Подібна ситуація була і по всій Україні³³.

Характерною рисою 30-х років ХХ ст. були весілля, що організовувалися комсомольськими осередками. На Роменщині такі весілля називали "Червоні весілля"³⁴. За свідченнями респондентів: "Це так гуляли свайби партійні. Вони не заморочувалися сватанням, заручинами, а могли просто прийти, домовитися про свайбу і зразу ж гулять. Часто старі традиції вони називали куркульськими забобонами"³⁵.

Такі весілля мали на меті підірвати і зовсім знищити вплив церкви на життя українських селян. О.Стасюк також зазначає, що після 1933 року весілля відбувалися, але вже не такі, як раніше, і організовувалися "по советськи"³⁶. Ці шлюби укладалися переважно в родинях сільського керівництва, яке не голодувало. Вони проходили із святкуваннями, музикою та пригощаннями, без дотримання народних звичаїв та обрядів³⁷.

Через брак коштів, а в період голодомору і продуктів харчування, селяни все рідше одружувалися за традиційними канонами. Заборона вінчання і атеїстична пропаганда ще більше поглиблюють цей процес серед селян Роменщини. І, як наслідок, в кінці 30-х – на поч. 40-х рр. ХХ ст. з'являється новий вид одруження, що в народі називався "сходитися"³⁸. Існували ще й інші варіанти, такі як "складати людей докупи"³⁹.

Такі шлюби роменськими селянами не вважалися справжніми і осуджувалися громадою села⁴⁰. "Я тоді цього не розуміла і зараз не розумію, як це пожив з однією жінкою, а тоді до другої пішов і там діти, і там діти. Може собі спокійно і далі піти. Коли була церква і вінчалися такого не було"⁴¹. В 30-х роках ХХ ст. частішали випадки розірвання шлюбу. "Батько з матір'ю розійшлися, їх розвели. Вони не вінчані були, бо не розрешали, а батько ще й учителем був, так йому ніяк не можна було це робить. Ми з сестрою осталися з матір'ю, а бабуся нам помагала. Коли батько привів другу жінку до бабусі ми були там і все бачили. Він її не завів зразу в хату, а зайшов сам і сказав, що привів невістку, а бабуся і каже: "за одного сина дві невістки не буває". Так вона там ні разу і не була поки бабуся жива була"⁴².

Слід зазначити, що коли після голодних років обряд весілля знову почав відновлюватися в українському селі, то деякі елементи його вже було втрачено, а інші заборонено. Так, через відсутність в 30-х рр. ХХ ст. достатку у селянських господарствах, нівелювався такий елемент традиційного українського весілля, як посаг молоді⁴³. Раніше виготовлення посагу мало велике значення для життя майбутньої сім'ї. Він виготовлявся спільно матір'ю та донькою протягом кількох років. Як хлопець має збудувати своє житло, відділитися від батьків, так дівчина має приготувати посаг⁴⁴.

Посаг посідав неабияке місце у весільній обрядовості, як вияв морально-етичних норм.

Досліджуючи деформацію традиційної культури українців в кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття О.Стасюк зазначає: "Усвідомлюючи, закладену попередніми поколіннями, важливість та необхідність посагу для молодих, матері за недотримання традиційних весільних обрядів позбавляли дочок приданого, вважаючи це великим покаранням"⁴⁵. Для Роменщини таке явище не характерне. Опитані автором респонденти свідчать, що якщо й траплялися випадки коли дівчина йшла заміж без приданого, то було це виключно через матеріальні нестатки батьків, а не через те що її позбавляли посагу⁴⁶.

Весільні обряди і звичаї українців дають широке уявлення про етичні і естетичні погляди народу, різні аспекти його життєдіяльності. Проте події 30-х років ХХ ст. призвели не тільки до зменшення тривалості святкування весілля (від тижня до 3, або навіть одного дня), випадання окремих структурних елементів, а й до зміни святкових страв та одягу. В досліджуваний період основними весільними стравами були: перш за все коровай⁴⁷, "картошка, капуста тушена, квашена, свіжа якщо була, крупи, кисіль. Ось і все, бо що ж тоді було. Ну, а гуляли дуже гарно, весело"⁴⁸. Велике значення в досліджуваний період на Роменщині мала селянська взаємодопомога. "Кухня слаба була, бо ні з чого було, ну все одно помагали сусіди хто чим міг. Як знали що свайба, то з кутка зносили в кого що було – той курку несе, той пшоно, макарони, муку, горілку, все несуть на свайбу. Тепер так ніхто нікому не допоможе, даже таке буває, що рідні не помагають"⁴⁹. Пізніше, з розвитком села і покращенням добробуту роменців, значною мірою була трансформована і сама весільна кухня, але й надалі основною обрядовою стравою залишався коровай.

Щодо призначення дня весілля, то протягом усіх 30-х років ХХ ст. все ж таки дотримувалися давніх традицій. "Свайбу гуляли не в суботу, як зараз, а в неділю і вінчалися тоді ж. В суботу батюшка не вінчає по-закону, ну в нас тут (нині – авт.) вінчає і в суботу. Ну по книжці написано коли не вінчаються – понеділок, вівторок, субота". Якщо ж траплялося, що весілля святкували не в неділю, а в якийсь інший день, то з дівчини, яка йшла заміж, кепкували, казали, що "вона прогуляла неділю!"⁵⁰, "не достойна неділі", "їй не хватило неділі"⁵¹. Тому вся молодь намагалася одружуватися в неділю. Проте іноді траплялося, "якщо наближався Великий піст, а весілля не встигли згуляти, то робили весілля і в інші дні"⁵².

На весіллі в досліджуваний період, за винятком голодних 1932 – 1933 років, молодій парі за свідченнями респондентів дарили "в основному матерію, може гроші, якщо в кого були"⁵³. Дорогих подарунків не приносили, бо статки селян Роменщини в той період були мізерними. Постійні податки і облігації забирали всі прибутки селян Роменщини.

На весілля запрошували родичів, друзів, сусідів, свій куток. Запрошені і обдаровували молодих. Але, окрім запрошених, приходило ще й багато зівак, які хотіли подивитися на весілля. "Незапрошених за стіл не садовили і не частували. Вони ж і нічого не дарили. Просто тоді було заведено, як що кому цікаво приходило подивитися на молодих. А вже як запросили до кого, то береш матерію на одну колошу і йдеш на свайбу. Отакі були подарки"⁵⁴.

Вже в кінці 30-х – на початку 40-х років ХХ ст. весілля "Гуляли чотири дні, ще й в четвер хату мели. В хаті так югували, так гуляли, дуріли, могли піч глиною вимазати, не крейдою, а глиною. Харашо тоді гуляли, дружні були, помагали один-одному"⁵⁵. "Сам процес свайби був такий самий. Поїде жиних за молодого забере її, одбуде свайбу і до жениха їдуть. Раньше газдва була, ходили за молодого, циганили. Раніше так гляли, бува таке пустиння в хаті зроблять що страх, якби ти зараз побачила так перелякаться можна. Молотарку в хаті робили, терницю внесуть в хату, ту що коноплі терли, солону туди кидає, попел з печі вигрібає, сипе. Та димить у хаті наче паровоз пройшов, а молодий сидить на покуті і так плаче, що рушники молодого вже чорні як сажа, пропадуть рушники. Я ж помню харашо хоч ще і малий був, нам все одно було що вони там роблять, нам якби коржики давали, стоємо на полу і ждемо. Тоді вже сестра молодого каже: – "Цить Іване, завтра вже прибірають будемо і рушники попереємо". А після того ще тиждень всим кутком прибірають, кучкуються там і все лахміття перебірають, рушники перуть, ну і гуляють, співають, а тоді вечеряють те ж що поносять. На другий день, як гуляють на грубі баштан зробили, городника намітили. Він на грубі одмічає рашпілем де що будуть садить, – оце помідори, кавуни, оце на гірки буде, це на капусту, і дере по грубі яму в палець завтовшки, всю грубу обмалює наче план городу. Ну, вже на другий день після цього все в порядок приводять, прибірають"⁵⁶.

Отже, можемо зробити висновок, що традиційний обряд весілля українських селян Роменщини у своїй обрядовій повноті побутував лише до 30-х рр. ХХ ст. Вже на початку 30-х відбулися окремі зміни в його структурі. Колективізація, "розкуркулення", голод призвели до нівелювання народної культурної традиції в тому числі й весільного обряду. За свідченнями респондентів на Роменщині під час голодомору 1932 – 1933 років весілля як традиційний обряд були відсутніми.

В другій половині 30-х років ХХ ст. спостерігається певне відродження весільного обряду, але в деформованому вигляді, що пояснюється втратами в попередній період та впливом комуністичної ідеології на всі сфери життя тогочасного суспільства. Були втрачені деякі елементи традиційного весілля. Так, майже не зустрічався обряд заручин. Певною мірою з передвесільних обрядів побутувало тільки сватання. Нівелювався такий елемент традиційного українського весілля як посаг молодой, що було зумовлено матеріальними нестатками батьків. Заборонено обряд вінчання тощо.

Разом з тим, слід зазначити, що не дивлячись на матеріальні труднощі в даний період серед роменців все ж таки зберігалася колективна взаємодопомога, що проявлялася, зокрема, в організації весіль. Сусіди спільними зусиллями допомагали накрити стіл, підтримували один одного не тільки морально, а й матеріально. Весільний обряд, хоч і в деформованому вигляді, все ж таки продовжував значною мірою виконувати свої суспільні функції, зокрема комунікативну – транслювати певні соціокультурні цінності від покоління до покоління.

¹ Покидченко Л.А. Сумщина від давнини до сьогодення: науковий довідник. – Суми, 2000. – С. 274.

² Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. – К., 2000. – С. 125.

³ Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1988. – С. 15.

⁴ Зап. автором 2010 р. від Скрипаль Євдокії Прокопівни, 1925 р.н. в с. Скрипалі Роменського р-ну, Сумської обл. (нині проживає в с. Пустовойтівка Роменського р-ну, Сумської обл.)

⁵ Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. – С. 16.

⁶ Зап. автором 2010 р. від Аврамець Софії Ігнатівни, 1925 р.н. в с. Пустовойтівка Роменського р-ну, Сумської обл.

⁷ Зап. автором 2010 р. від Пікулівської Марфи Трохимівни, 1922 р.н. народилася в хуторі Низки Роменського р-ну, Сумської обл. (нині проживає в с. Вовківці Роменського р-н, Сумської обл.)

⁸ Зап. автором 2010 р. від Федько Івана Олексійовича, 1921 р.н. в с. Гаї Роменського р-ну, Сумської обл.

⁹ Зап. автором 2010 р. від Аврамець С.І.

¹⁰ Борисенко В. Весільні звичаї... – С. 16.

¹¹ Зап. автором 2010 р. від Туник Ганни Андріївни, 1925 р.н. в с. Вовківці Роменського р-ну, Сумської обл.

¹² Там само.

¹³ Борисенко В. Весільні звичаї... – С. 19.

¹⁴ Борисенко В. Весільна обрядовість // Українці: історико-етнографічна монографія у двох книгах. Книга 1. – Опішне, 1999. – С. 433.

¹⁵ Зап. автором 2009 р. від Верхогляд Ніни Олексіївни, 1928 р.н. в с. Галка Роменського р-ну, Сумської обл.

¹⁶ Борисенко В. Весільні звичаї... – С. 33.

¹⁷ Зап. автором 2006 р. від Пікулицької Ганни Григорівни, 1922 р.н. в с. Заруддя Роменського р-ну, Сумської обл.

¹⁸ Зап. автором 2010 р. від Олексенко Явдокії Симонівни, 1926 р.н. в с. Заруддя Роменського р-ну, Сумської обл.

¹⁹ Велика ілюстрована енциклопедія України. / Упор. В.К.Борисенко, Л.І.Брюховецька, Г.І.Веселовська та ін. – К., 2009. – С. 174.

- ²⁰ Зап. автором 2010 р. від Пикулівської М.Т.
- ²¹ Зап. автором 2010 р. від Олексенко Я.С.
- ²² Нолл Віл'ям. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія селянської культури 1920-30 років. Центр дослідження усної історії та культури. – К., 199. – С. 399.; Стасюк О. Геноцид українців: деформація народної культури – К., 2008. – С. 112.; Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. – С. 20.
- ²³ Зап. автором 2010 р. від Аврамець С.І., Скрипаль Є.П., Туник Г.А.
- ²⁴ Зап. автором 2010 р. від Федько І.О.
- ²⁵ Стасюк О. Вказ. праця. – С. 113.
- ²⁶ Нолл В. Вказ. праця. – С. 278 – 280.
- ²⁷ Зап. автором 2010 р. від Мірошніченко Віри Миколаївни, 1939 р.н. в с. Оксютинці Роменського р-ну, Сумської обл.
- ²⁸ Зап. автором 2010 р. від Федько І.О.
- ²⁹ Зап. автором 2010 р. від Степаненко Євдокії Федорівни, 1925 р.н. в с. Погожа Криниця Роменського р-ну, Сумської обл, Мошної Тетяни Мусіївни, 1925 р.н. в с. Заруддя Роменського р-ну, Сумської обл, Аврамець Софії Ігнатівни, 1925 р.н. в с. Пустовойтівка Роменського р-ну, Сумської обл.
- ³⁰ Зап. автором 2006 р. від Ємець Єлизавети Іванівни, 1911 р.н. в с. Малий Хутір (жила у ярах Ємці) Роменського р-ну, Сумської обл.
- ³¹ Зап. автором 2006 р. від Дудки Марії Іванівни, 1928 р.н. в с. Малий Хутір Роменського р-ну, Сумської обл.
- ³² Зап. автором 2010 р. від Молодець Марії Родіонівни, 1925 р.н. в с. Великий Хутір Роменського р-ну, Сумської обл.
- ³³ Стасюк Олеся. Вказ. праця. – С. 112.
- ³⁴ Зап. автором 2010 р. від Мусієнко Федора Макаровича, 1920 р.н. в с. Вовківці Роменського р-н, Сумської обл.
- ³⁵ Там само.
- ³⁶ Стасюк О. Сімейна обрядовість українців кінця 20–х поч. 30–х рр. ХХст. // "Розвиток наукових досліджень 2005" – Полтава, 2005. – Т. 3. – С. – 148.
- ³⁷ Стасюк О. Сімейна обрядовість українців... – С. 113.
- ³⁸ Зап. автором 2010 р. від Аврамець С.І.
- ³⁹ Там само. – С. 113.
- ⁴⁰ Зап. автором 2010 р. від Мошної Т.М.
- ⁴¹ Зап. автором 2010 р. від Коваленко Галини Данилівни, 1934 р.н. в с. Пустовойтівка Роменського р-ну, Сумської обл.
- ⁴² Зап. автором 2010 р. від Мірошніченко В.М.
- ⁴³ Стасюк О. Вказ. праця. – С. 114.
- ⁴⁴ Зап. автором 2006 р. від Коваль Марії Володимирівни, 1925 р.н. в с. Заруддя Роменського р-ну, Сумської обл.
- ⁴⁵ Стасюк О. Вказ. праця. – С. 114.
- ⁴⁶ Зап. автором 2010 р. від Коваленко Г.Д., Мірошніченко В.М., Аврамець С.І., 2009 р. від Федько А.Л.
- ⁴⁷ Зап. автором 2009 р. від Федько А.Л., 2010 р. від Коваленко Г.Д.
- ⁴⁸ Зап. автором 2010 р. від Мірошніченко В.М.
- ⁴⁹ Зап. автором 2009 р. від Кишуна Михайла Лавроновича, 1930 р.н. в с. Галка Роменського р-ну, Сумської обл.
- ⁵⁰ Зап. автором 2010 р. від Мірошніченко В.М.

⁵¹ Зап. автором 2010 р. від Коваленко Г.Д.

⁵² Зап. автором 2010 р. від Аврамець С.І.,

⁵³ Зап. автором 2010 р. від Мірошніченко В.М.

⁵⁴ Зап. автором 2009 р. від Федько А.Л.

⁵⁵ Зап. автором 2010 р. від Мірошніченко В.М.

⁵⁶ Зап. автором 2009 р. від Кишуна М.Л.

Статья посвящена исследованию деформации свадебной обрядности украинских крестьян Роменского края в 30-х годах XX столетия.

Ключевые слова: народная культура, традиционный обряд, свадебный обряд, ритуал.

Article deals with the deformations of wedding ceremonies of Ukrainians in Romny region in 1930-ies.

Key words: folk culture, traditional ceremony, wedding ceremony, ritual.